

Π.Α. ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

**ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΑΝΤΙΚΟΝΦΟΡΜΙΣΜΟΥ
ΣΤΟΥΣ ΘΡΗΣΚΕΥΟΜΕΝΟΥΣ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ**

Π.Α. ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

**ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΑΝΤΙΚΟΝΦΟΡΜΙΣΜΟΥ
ΣΤΟΥΣ ΘΡΗΣΚΕΥΟΜΕΝΟΥΣ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ**

Με το άρθρο αυτό θα γίνει προσπάθεια να αξιοποιηθούν κάποιες υποψίες αντι-κονφορμισμού που πρόβαλαν κατά την διάρκεια μιάς μελέτης του γράφοντα η οποία είχε τίτλο «Το ιερό και το βέβηλο στη ζωή των φυλακισμένων - Μία άποψη της ελληνικής φυλακής»¹. Σ' εκείνη τη μελέτη: (α) Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν η ποιοτική, η βιογραφική προσέγγιση². (β) Η επιλογή του δείγματος έγινε μέσα από το σύνολο των ερωτηματολογίων της έρευνας «Ο θεσμός της φυλακής στην Ελλάδα»³. Τα ερωτηματολόγια αυτά είχαν υποβληθεί στους ερωτώμενους από συνεντευκτές (σπονδυλωτή συνέντευξη). Κριτήριο για την επιλογή ήταν η θρησκευτικότητα του ερωτώμενου. Τό δείγμα αποτελέστηκε από δεκαπέντε εγκλειστούς⁴. Είναι αντιπροσωπευτικό ενός πληθυσμού θρησκευομένων εγκλειστών των ελληνικών φυλακών, ο οποίος δεν έγινε δυνατό να προσδιορισθεί⁵.

Η Claire Vilgard, όταν πήγε στα νησιά Karl, της Βόρειας Νορβηγίας, για να κάμει επιτόπια έρευνα, ήρθε αντιμέτωπη με μια πελώρια σιγή. Απουσίαζαν εξωτερικεύσεις δοξασίων, και μια άρνηση χαρακτήριζε τους ερωτώμενους, μπροστά σε κάθε απόπειρα επιδρομής σ' αυτές τις περιοχές και σε μια τυποποίηση της καθημερινής ζωής. Οι ερωτώμενοι είχαν μιά γνώμη αρκετά διαυγή γι' αυτά που δεν ήθελαν να φανερώνονται, γι' αυτά που έπρεπε να μένουν στη σκιά⁶.

Μπροστά σ' αυτή την κατάσταση, η ερευνήτρια αυτή, ως μοναδικό αποκαλυπτικό μέσο ενός χώρου της φαντασίας απωθημένου ή αποσιωπημένου, αναζήτησε και

1. Βλ. ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ (1988).

2. Βλ. ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ (1988), υποκεφ. «Η βιογραφική προσέγγιση».

3. Η έρευνα «Ο θεσμός της φυλακής στην Ελλάδα» έγινε στο πλαίσιο του προγράμματος του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών και υπεύθυνος ήταν ο μακαρίτης ο Ηλίας Δασκαλάκης. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν τον χειμώνα του 1983. Στο δείγμα είχαν συμπεριληφθεί εγκλειστοί των ανδρικών φυλακών της Κέρκυρας, του Εξακουργίου Θεσσαλονίκης, της Αίγινας, της Χαλκίδας, του Βόλου και της Τίρυνθας. Η επιλογή αυτών των έξι φυλακών είχε βασιστεί στο καθοστώ κλιμακωμένης αστηρότητας.

4. Για τη διαδικασία με την οποία δημιουργείται το δείγμα στα πλαίσια της βιογραφικής προσέγγισης, βλ. BERTAUX and BERTAUX-WIAME (1981), κεφ. «Discovery of the Saturation Process», κυρίως σελ. 187. Επίσης βλ. BERTAUX (1981), κεφ. «Sampling and representativity», κυρίως σελ. 37.

5. Βλ. ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ (1988), υποκεφ. «Η επιλογή του δείγματος» και κεφ. «Η αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος και οι αξίες των θρησκευομένων εγκλειστών».

6. Βλ. VILGARD (1980), σελ. 359,360.

χρησιμοποίησε τις ιστορίες ζωής⁷. Μ' αυτήν τη μέθοδο ο ερωτώμενος, σύμφωνα με τη Vilgard, ή εκλέγει να αφηγηθεί, οπότε δεν μπορεί να παραλείψει καμιά από τις κλειδώσεις της αφήγησης, ή προτιμάει να σιωπήσει⁸.

Μιά τέτοια μέθοδος ίσως θα βοηθούσε, σε σημαντικό βαθμό, να προβάλλει ξεκάθαρα το θέμα του αντικονφορμισμού, στην περίπτωση μας. Εμείς όμως εδώ δέν έχουμε τέτοιες δυνατότητες. Προσπαθούμε να αξιοποιήσουμε ένα υλικό που ήδη έχουμε στη διάθεσή μας.

Τό θέμα εγέρθηκε εξ αιτίας των πληροφοριών που μας δίνει το υπ' αρ. 12 (Δώδεκα) μέλος του δείγματος. Αυτός ο έγκλειστος έχει καταδικαστεί ισόβια για ανθρωποκτονία εκ προμελέτης και είναι τρόφιμος της Τίρυνθας. Στην ερώτηση: «Πέστε με δυό λόγια ποιά είναι, κατά τή γνώμη σας, η πραγματική λειτουργία της φυλακής», απαντάει: «Αντί να σωφρονιστείς, χειροτερεύεις. Γιατί, για να ζήσεις, πρέπει να μπεις στη βρωμιά. Και αν θέλει να προσευχηθεί (ο φυλακισμένος), χλευάζεται Ούτε οι φύλακες δεν προσεύχονται. Η Εκκλησία διώκεται και εκείνος που θέλει να ζήσει ευσεβώς διώκεται από παντού».

Ο ίδιος κατάδικος, στην ερώτηση: «Ποιές συμπεριφορές κρατουμένων αποδοκιμάζονται από το σύνολο των συναδέλφων; Αναφέρετε τις κυριότερες συμπεριφορές που προκαλούν την αποδοκιμασία των κρατουμένων», απαντάει κοφτά: «Αυτοί που εκκλησιάζονται». Σέ μια άλλη ερώτηση: «Τι παρατσούκλια κυρίως δίνονται και σε ποιόν τύπο κρατουμένου ταιριάζει το καθένα», απαντάει: «Ιησουίτης; ίσον αυτός που εκκλησιάζεται».

Μετά από αυτές τις απαντήσεις, μπορούμε πλέον εύκολα να καταλάβουμε τί θέλει να πει ο Δώδεκα σε άλλες τρεις απαντήσεις του, με τις οποίες περιγράφει μια ζοφερή κατάσταση. Ερώτηση: «Σύμφωνα με την πείρα σας, τι πρέπει να κάνει κανείς για να περνάει όσο το δυνατόν καλύτερα στη φυλακή» Και η απάντηση: «Είσαι σε κόλαση. Να μην συναναστρέφεις με κρατούμενους». Στην ερώτηση γιατί κρίνει απαράδεκτες τις συνθήκες κράτησης στη φυλακή, απαντάει: «Γιατί . . . ο καλός κρατούμενος, η ζωή του, γίνεται μαρτυρική». Τέλος, στην ερώτηση: Τί συμπεριφορά πρέπει να τηρεί ο κατάδικος, για να έχει την εκτίμηση των συναδέλφων του», δίνει την απάντηση: «Ο καλός δεν εκτιμείται Δεν εκτιμείται ο καλός, αυτός που πάει με το σταυρό».

Ο Δώδεκα, λοιπόν, μας πληροφορεί ότι: (α) Η εξουσία της φυλακής, και ειδικά οι φύλακες που την εκπροσωπούν, καθώς και οι κρατούμενοι, δηλαδή το κοινωνικό σύνολο της φυλακής, έχουν κοινή αρνητική στάση απέναντι στην αξία της θρησκευτικότητας. Όχι μόνο οι έγκλειστοι, αλλά «ούτε οι φύλακες δεν προσεύχονται». (β) Οι θρησκευόμενοι φυλακισμένοι χλευάζονται, αποδοκιμάζονται και διώκονται.

Βασισμένοι σ' αυτές τις δύο πληροφορίες, θα μπορούσαμε να κάμουμε δύο υποθέσεις: (α) Οι θρησκευόμενοι φυλακισμένοι είναι αντικονφορμιστές. Τις συμπεριφορές τους τις απορρίπτει το σύστημα κοινωνικών αξιών που ισχύει στό κοινωνικό σύνολο της φυλακής. (β) Δεδομένου ότι μόνον ο Δώδεκα μας πληροφορεί για χλευασμούς, αποδοκιμασίες και διώξεις, ο μόνος από το δείγμα, οι θρησκευόμενοι φυλακισμένοι

7. Βλ. VILGARD (1980), σελ. 359.

8. Βλ. VILGARD (1980), σελ. 362.

αποσιωπούν το γεγονός ότι είναι αντικονφομιστές και ότι αποδοκιμάζονται. Η αποσιώπηση αυτή ίσως να οφείλεται στο ότι τα μέλη του δείγματος δεν θέλουν να αναφέρονται σε δυσάρεστες γι' αυτά καταστάσεις, όπως οι χλευασμοί και οι αποδοκιμασίες από το κοινωνικό σύνολο της φυλακής.

Αν είχαμε αξιόπιστες μαρτυρίες, για να διασταυρώσουμε τις, πιο πάνω, δύο πληροφορίες του Δώδεκα, τότε, ασφαλώς, θά μπορούσαμε να καταλήξουμε σε ορισμένες ενδείξεις, σε πιθανά συμπεράσματα.

Γιά την πρώτη πληροφορία του Δώδεκα, θα προτιμούσα να γίνει λόγος πιο κάτω. Όσο για δεύτερη πληροφορία είμαστε σε θέση να την συγκρίνουμε με τέσσερες μαρτυρίες. Οι τρεις είναι αρνητικές· η τέταρτη θετική.

Ας δούμε τις αρνητικές μαρτυρίες. Ο Τρίτος του δείγματος είναι τρόφιμος της φυλακής της Χαλκίδας και καταδικάστηκε δωδεκάμισυ χρόνια για ανθρωποκτονία εκ προθέσεως. Στην ερώτηση: «Ποιές συμπεριφορές κρατουμένων αποδοκιμάζονται κυρίως από τό σύνολο των συναδέλφων;», απαντάει: «Νά βρίζουν τα θεία», δηλαδή, όταν βρίζουν τά θεία.

Οι υπόλοιπες δύο μαρτυρίες προέρχονται από συνεντεύξεις της έρευνας «Ο θεσμός της φυλακής στην Ελλάδα», οι οποίες δεν είχαν συμπεριληφθεί στο δείγμα της μελέτης «Τό ιερό και το βέβηλο». Η μία συνέντευξη είναι, θα τους ονομάσω, του Α και η άλλη του Β. Ο Α είναι, όπως και ο Τρίτος που είδαμε πιο πάνω, φυλακισμένος στη Χαλκίδα. Του επιβλήθηκε ποινή 11 ετών για εισαγωγή, εμπορία και κατοχή ναρκωτικών. Στην ερώτηση: «Ποιές συμπεριφορές κρατουμένων αποδοκιμάζονται κυρίως από τό σύνολο των συναδέλφων;», απαντάει: «Όταν (ο κρατούμενος) βλαστημάει τα θεία».

Ο Β είναι φυλακισμένος στην Τίρυνθα, εκεί που είναι και ο Δώδεκα, καθώς είδαμε. Του επιβλήθηκε ποινή δύομισυ ετών για «χρήση» (ναρκωτικών). Στην ερώτηση: «Ποιός είναι ο τύπος του κρατουμένου που χαρακτηρίζεται «καλός συναδέλφος» κατά τη γενική αντίληψη των κρατουμένων;», απαντάει: «Νά μή βρίζει τα θεία». Και συμπληρώνει: «Νά μή βρίζει».

Με βάση αυτές τις τρεις πληροφορίες, του Τρίτου, του Α και του Β, ίσως μπορούσε να καταλήξει κανείς πως η (β) πληροφορία του Δώδεκα δεν είναι αξιόπιστη. Οι φάσεις, όμως, «βλαστημάει τα θεία» ή «βρίζει τα θεία» στην εξευγενισμένη λαϊκή γλώσσα σημαίνουν απλώς «βρίζει». Αυτό, άλλωστε, ενισχύεται και από τον τρόπο που, καθώς είδαμε, έχει διατυπώσει την απάντησή του ο Β. Στην εξευγενισμένη λαϊκή γλώσσα απάντησε: «Νά μη βρίζει τα θεία». Και συμπληρώνει, εξεζητηματικά, στην καθημερινή γλώσσα του: «Νά μη βρίζει». Έτσι, λοιπόν, θα πρέπει να καταλήξουμε πως οι μαρτυρίες του Τρίτου, του Α και του Β είναι ανίσχυρες, φαινομενικά αρνητικές και άσχετες με το θέμα.

Και τώρα ας έρθουμε στην τέταρτη μαρτυρία, τη θετική, που είναι του Γ. Ανήκει και αυτός στο δείγμα της έρευνας «Ο θεσμός της φυλακής στην Ελλάδα», αλλά δεν έχει συμπεριληφθεί στο δείγμα της μελέτης «Τό ιερό και το βέβηλο». Είναι έγκλειστος στη φυλακή της Αίγινας και έχει καταδικαστεί ισόβια για ανθρωποκτονία. Στην ερώτηση: «Ποιές συμπεριφορές κρατουμένων αποδοκιμάζονται κυρίως από τό σύνολο των συναδέλφων;», απαντάει: «Αυτοί που πιστεύουν στό Θεό».

Δέν έχουμε κανέναν λόγο ν' αμφισβητήσουμε αυτή τη μαρτυρία. Γι' αυτό, με την

επιφύλαξη ότι υπάρχει μόνο μία επιβεβαίωση, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε σ' ένα πιθανό συμπέρασμα, ότι οι θρησκευόμενοι φυλακισμένοι αποδοκιμάζονται και, ίσως, χλευάζονται και διώκονται. Δεδομένου όμως ότι ο Δώδεκα είναι έγκλειστος στην Τίρυνθα, ενώ ο Γ στην Αίγινα, δηλαδή σε άλλη φυλακή, και μάλιστα ότι αυτές οι δύο φυλακές είναι ανόμοιες από πλευρά κλιμακωμένης αυστηρότητας, σημαίνει πως η μαρτυρία του Γ δίνει μεγαλύτερο εύρος στην πιθανότητα για αντιπροσωπευτικότητα. Επομένως θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι, ίσως -πάντα με επιφύλαξη- οι θρησκευόμενοι φυλακισμένοι αποσιωπούν το γεγονός ότι αποδοκιμάζονται.

Και τώρα ας έρθουμε στην πρώτη πληροφορία του Δώδεκα, ότι η εξουσία της φυλακής, καθώς και οι κρατούμενοι, δηλαδή το κοινωνικό σύνολο της φυλακής, έχουν ορισμένες αξίες κοινές και κατά κύριο λόγο την αντιθρησκευτικότητα. Γι' αυτή την πληροφορία, ως προς τους φυλακισμένους, έχουμε επιβεβαίωση από τη μαρτυρία του Γ, την οποία είδαμε πιο πάνω, που μας λέει ότι, αποδοκιμάζονται από τό σύνολο των εγκλειστών εκείνοι οι συγκρατούμενοί τους, «που πιστεύουν στο Θεό». Ως προς την εξουσία της φυλακής, η επιβεβαίωση είναι έμμεση, αλλά οι μαρτυρίες δεν είναι λίγες.

Σχεδόν οι μισοί, από όσους αναφέρονται στον εκκλησιασμό, παρουσιάζονται είτε να τον στερούνται, επειδή δεν γίνεται θεία λειτουργία, είτε να εκκλησιάζονται σε αραιά χρονικά διαστήματα, επειδή μόνο τότε λειτουργεί παπάς. Έτσι, λοιπόν, στην ερώτηση: «Στις ημέρες μας γίνεται πολύς θόρυβος για βελτίωση του Σωφρονιστικού Συστήματος. Με την πείρα που έχετε από τήν εφαρμογή του Σωφρονιστικού Συστήματος, τί θα προτείνατε για τη βελτίωσή του;» νά μερικές απαντήσεις: «... να υπάρχει εκκλησία» ή «Να υπάρχει μόνιμος παπάς, για να εκκλησιαζόμαστε συχνά». Ας σημειωθεί ότι αυτές οι μαρτυρίες, για έλλειψη ή για αραϊόν εκκλησιασμό, δίνονται από φυλακισμένους που βρίσκονται σε τρεις από τις έξι φυλακές στις οποίες συναντάμε τα μέλη του δείγματος.

Επί πλέον, όμως, έχουμε και την κατάσταση που επικρατεί σχετικά με την κατήχηση. Από όσα μέλη του δείγματος αναφέρονται σ' αυτήν, οι περισσότεροι φαίνεται ότι την στερούνται. Αυτοί, όταν τους τέθηκε η προηγούμενη ερώτηση, συν τοις άλλοις απάντησαν: «Να γίνονται ομιλίες θρησκευτικές... -ένα δείγμα ανθρωπιάς. Νομίζουμε ότι είμαστε στόν βούρκο» ή «... να δίνεται η Καινή Διαθήκη. Να γίνονται ομιλίες από θεολόγους δύο φορές την εβδομάδα».

Συνοψίζοντας τις πιο πάνω πληροφορίες και μαρτυρίες, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στο πιθανό συμπέρασμα ότι: Η εξουσία της ελληνικής φυλακής, είτε ως διεύθυνση, είτε ως φύλακες, οι οποίοι την εκπροσωπούν, καθώς και οι κρατούμενοι, δηλαδή το κοινωνικό σύνολο της φυλακής, έχουν κοινή αρνητική στάση απέναντι στην αξία της θρησκευτικότητας. Επομένως, θα ήταν δυνατό να φτάσουμε σε κάποιο άλλο πιθανό συμπέρασμα: ότι, αφού το σύστημα κοινωνικών αξιών που ισχύει στο κοινωνικό σύνολο της φυλακής απορρίπτει τις συμπεριφορές των φυλακισμένων που θρησκευούν, τότε οι θρησκευόμενοι φυλακισμένοι είναι αντικονφορμιστές⁹ και, επί πλέον, αποσιωπούν το γεγονός του αντικονφορμισμού τους.

9. Πρβ. τον RETTIG (1980), σελ. 354, όπου μας πληροφορεί για τις Η.Π.Α.: «... η γραφειοκρατία της φυλακής, καθώς μειώνει τη σημασία των πνευματικών αναγκών των πελατών της, έχει υπερβολική συμμόρφωση (over-conformed) προς τα υποδείγματα του κόσμου».

Τελικά, μετά τις ενδείξεις αντικονφορμισμού στους θρησκευόμενους εγκλείστους που παρουσιάσαμε, τίθεται πλέον θέμα για παραπέρα έρευνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, Π.Α. (1988), «Το ιερό και το βέβηλο στη ζωή των φυλακισμένων - Μία άποψη της ελληνικής φυλακής», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, ειδικό τεύχος 68Α (αφιέρωμα στον Ηλία Δασκαλάκη).
2. BERTAUX, Daniel (1981), «From the Life-History Approach to the Transformation of Sociological Practices», D. Bertaux (ed.), *Biography and Society; the Life History Approach in the Social Sciences*, Beverly Hills, Calif.: Sage.
3. BERTAUX, Daniel and BERTAUX - WIAME, Isabelle (1981), «Life Stories in the Bakers' Trade», D. Bertaux (ed.), *Biography and Society*, σπ.π.
4. RETTIG, Richard P. (1980), «The 'Whole Man' Approach Through Non - professionals in a Prison Setting», Charles P. Santo et al.(eds.), *A Reader in Sociology*, Scottdale, Penn: Herald Press.
5. VILGARD, Claire (1980), «Histoire de vie et imaginaire: Enquête dans le îles Karl en Norvège», *Cahiers internationaux de Sociologie*, Vol.LXIX.